

Sammanfattning av bok om skolsystemet

Skolan är svår att förändra av flera skäl. Ett av dem är att det västerländska skolsystemet är internationellt. Under historiens gång har Västerlandet blivit världsdominerande. Kolonialismen och globaliseringen har lett till att länder över hela världen infört det västerländska skolsystemet. Ska en mer djupgående förändring genomföras måste det ske internationellt. Ett litet land som Sverige klarar det inte.

Ett annat skäl till att skolsystemet är svårt att förändra ligger i vad jag kallar dess "allmänmänsklighet". I alla stora kulturer har, ibland oberoende av varandra, skolsystem skapats som är likartade. Skriv- och räknekonsten blir grunden till all kunskap. Undervisningen baseras på heliga texter som ska läras in utantill. Det textbaserade skolsystemet uppkommer spontant och är det naturliga i alla kulturer. Detta gör det svårt att frångå texter som läromedel. Räknekonsten har i alla kulturer gett upphov till hanterandet av astronomiska observationer.

Euklides' "Elementa" är en av de allra mest kända läroböckerna i historien och har i många årtusenden ansetts vara det ideala läromedlet. Här finns rena, tidlösa, logiskt stringent framlagda kunskaper. Detta förfaringssätt har man försökt imitera och införa i alla ämnen. Jag kallar metoden euklidisk elementarism. Man börjar med det enklaste, allra helst den minsta beståndsdel och fortsätter sedan långsamt mot det mer komplicerade. Jag nämner också två andra typer av elementarism: begreppselementarism, där de enklaste enheterna är begrepp, och historieelementarism, där man börjar med någots ursprung och går långsamt kronologisk framåt för att slutligen nå samtiden, om man ens över huvud taget kommer så långt. Till det dagsaktuella kommer man sällan.

Jag menar att elementarismen är en dålig pedagogik. Den alienerar eleven och viktiga aspekter av samhällslivet och människans föreställningsvärld ignoreras helt. Skolan har i långa tider sett ut som den gör och därför det kan det vara svårt att föreställa sig något annat. Jag har använt tre metoder för att bryta med traditionen och tänka i nya banor. Ett är att göra motsatsen till elementarism, ett är att tänka som en journalist och ett tredje är att tillämpa vad jag kallar "informativitet".

Sålunda föreslår jag tretton sätt att göra motsatsen till att vara elementaristsisk: ta upp ämnets historia, nutida forskningsläge, yrkesliv, det osäkra, utbildningsvägar, ämnets grenar, vara översiktlig, angripa något komplext, vara tvärvetenskaplig, ej vara långsam, undvika metaforen "kunskapsbygge", syssla med nya kunskaper, kunskaper som kräver uppdatering, undvika begrepp och deras definitioner.

När det gäller metoden att tänka som en journalist nämner jag idéerna att ta fasta på det berömda, titta på vad populärvetenskap kan lära pedagogen när det gäller att väcka intresse, reflektera över elevens geografiska identitet (det lokal kan ibland vara intressant, även det globala eller det nationella), koppla undervisningen till mediala fenomen, nya upptäckter, nyheter, ungdomsrelaterat innehåll (ungdomen som målgrupp), fundera kring vad som kan vara lärdomar för livet.

Det jag kallar "informativitet" innebär att läraren fokuserar på det förmedlade innehållet. Kunskaperna närmar sig information. Information är lätt att förstå och underkastas inte den elementaristiska dispositionen. Den är användbar och kan sparas för att konsulteras senare i livet. Eleven orienteras på ett lättfattligt sätt och det krävs ingen begreppsapparat. Det kan röra sig om samhällsinformation, om hur saker och ting fungerar på olika område, liksom hur det inte fungerar, man kan tänka sig proaktiva inslag, information om skolsystemet självt, om främmande kulturer vars språk lärs ut etc. Denna metod förutsätter en generösare hållning gentemot eleven och väl förberedda lärare.

Inte bara pedagogiken är elementaristisk, även själva ämnena är det. Liksom i Euklides vill man skapa en sammanhållen undervisning, en som uppvisar en inre logik. Att börja med det enkla och långsamt göra det mer komplicerat är ett sätt. Ett annat är att vill lära ut mönstren, lagarna och reglerna som man kan finna i ett ämne. I matematik, i de naturvetenskapliga ämnena och i språk är detta tydligt, men även i historia där man ser utvecklingslinjer och kausala orsakssamband.

Genom historien har vissa förändringar skett; stoffet har nationaliserats, men mycket i dagens skola påminner om den som skapades under antiken.

Tre ämnen: historia, svenska och matematik ägnar jag ett speciellt kapitel. Dessa, tycker jag, kan ifrågasättas. Svenska och matematik kan integreras i andra ämnen och historia kan ersättas av ett politikämne mer inriktat på nutiden och demokratins historia.

Som avslutning föreslår jag en helt ny timplan för grundskolans sekundärundervisning. Denna har inga utsikter att genomföras inom en nära framtid, men det är ändå intressant att föra en diskussion kring hur en skola med icke-elementaristiska ämnen skulle kunna se ut.

Nio nya ämnen ingår i den föreslagna timplanen: juridik, konst, vetenskap, ekonomi, media, ett block bestående av psykologi, sociologi, etnografi, kulturanthropologi och socialantropologi, sedan, teknik, politik och medicin.

Ämnen som svenska, historia, naturvetenskapliga och de existerande samhällsvetenskaperna avskaffas men försvinner inte för det. Bild och musik flyttas till konstämnet liksom litteratur som normalt återfinns i svenskämnet. Matematik ingår som en naturlig del i teknik och ekonomi. Vetenskapsämnet behandlar mycket av vad som studeras inom NO- och SO-ämnena. Samhällskunskapen blir en del av politikämnet. I alla ämnen skulle en icke-elementaristisk, informativ pedagogik vara förhärskande, d.v.s utgå från samtida förhållanden i första hand. Skolan skulle vara en mer aktiv aktör när det gäller samhällsnära kunskapsproduktion och samla eget material från nutida källor. Arbetsmaterialet skulle uppdateras konstant och kunna vara eleverna och samhället till gagn på ett mer genomgripande sätt än vad som är fallet i nuläget.

I kapitel fyra och fem har jag försökt studera de tre formerna av elementarism i dagens svenska skola: den euklidiska elementarismen, historieelementarismen och begreppselementarismen. Jag har tagit fasta på att ord som "elementa" "fundamenta" eller "elementär" som förr var vanliga i skolplanstexter nu har ersatts av "grundläggande" eller "grunder". Dessa ords förekomst och användande har sedan studerats. Jag har även tittat på hur ofta termen "begrepp" förekommer och i vilken kontext för att ta reda på hur vanlig begreppselementarismen är enligt läro- och kursplanerna. Historieelementarismen har jag främst letat efter i historieämnet.

I Läroplanen från 1994 (Lpo 94) finns det två kontexter där "grundläggande" är vanligt. Dels i de stycken som tar upp de värden som ska prägla skolan; demokratiska värderingar, respekt för människovärdet, individens frihet, jämställdhet, solidaritet med de svaga. Detta är skolans "värdegrund", värdena är "grundläggande". Idéerna inleder läroplanen och får då extra tyngd förutom den betydelse de har i sak. Denna värdegrund ska genomsyra all undervisning men dyker i kursplanerna upp speciellt i samhällskunskap.

Ett annat sammanhang där "grundläggande" dyker upp är vid redogörelsen för vilka mål som skolan siktar mot för eleverna: "mål att uppnå i grundskolan". Här förekommer ordet "grundläggande" i fem av sexton målformuleringar och man kan säga att elementarismen explicit är en del av skolans arsenal av pedagogiska idéer.

När man sedan kommer till kursplanerna från år 2000 som har läroplanen från 94 som överstående styrdokument finns implementerade idéerna från läroplanen. Speciellt matematik bär spår av begreppselementarism. Fyra av fjorton "mål att sträva mot" i grundskolan beskrivs i ordalydelser där "grundläggande" och "begrepp" ingår i samma sats. Även andra kombinationer än just "grundläggande begrepp" förekommer. Det kan röra sig om "grundläggande" egenskaper, relationer, metoder, uttryck, ekvationer eller olikheter. Senare i kursplanetexten ser man att särskilt målen som eleven ska ha uppnått till slutet av årskurs fem påverkas av begreppselementarismen. Det är tydligt att det är i de första klasserna som den explicita elementarismen är starkast. Detta går igen även i andra ämnen t.ex. fysik, historia och särskilt i geografi där tre av fem mål uttrycks med ordet "grundläggande".

I kursplanen för 2011 har "grundläggande" helt övergivits som ledstjärna i undervisningen. En ny metafor har introducerats, "centralt" innehåll. Anvisningarna för undervisningen rubriceras "centralt innehåll" i varje ämne.

Däremot återkommer "grundläggande" i kunskapskraven för eleverna. Detta gäller främst kraven för det lägsta betyget, betyget E. En skala går från "grundläggande kunskaper" för betyget E, "goda kunskaper" för betyget C och "mycket goda kunskaper" för betyget A. Begrepp finns fortfarande som ingrediens men nu som språkliga verktyg som ska användas i resonemang och diskussioner. De ska inte bara läras in som glosor.

I den nya versionen av läroplanen, delvis densamma som Lpo 94 har också målstyrningen strukits där "grundläggande" förekom. Nu har dessa mål delvis ersatts med en styrning via betygen där "grundläggande" är det lägsta kunskapskravet. Att målen skulle vara "grundläggande" har alltså fått stå tillbaka för en mer ambitiös satsning (enligt kursplansförfattarna) där det grundläggande inte premieras utan ses som en mycket låg kunskapsnivå.

I historieämnet har däremot elementarismen i form av historieelementarism styrt i skapandet av en kursplan för hela grundskolan. De yngsta får lära sig om stenåldern medan kursen avslutas i högstadiet med att nå fram till samtiden. Denna långsamma vandring genom seklerna tyder på brist på fantasi och pedagogisk variation. Det demokratiska blir heller inte dominerande då den mesta tiden ägnas åt enväldets historia. De grundläggande demokratiska värdena som så betonas i läroplanen får därigenom mindre betydelse i undervisningen.

Det tycks finnas en medvetenhet om det kontroversiella i begreppselementarismen och i användandet av ordet "grundläggande", i kunskapsbygget som metafor. Man undviker att fokusera på "grundläggande begrepp" och satsar i stället på en annan metafor: det centrala: Frågan är hur mycket det förändrar situationen. Skolan är till sitt väsen elementristisk, den kan inte så lätt byta identitet.